

SINXRON TARJIMA FANINING NAZARIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY AHAMIYATI

*Ilmiy rahbar: Egamberdiyeva Irodaxon
Andijon Davlat Chet Tillari Instituti Dotsenti
Talaba: Abdullayeva Guyoxon
Andijon Davlat Chet Tillari Instituti talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “Sinxron tarjima” fanining mazmuni, o‘rganish obyekti, asosiy vazifalari hamda zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan holdagi o‘qitish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, sinxron tarjimonlar uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalar, amaliy mashg‘ulotlar va bu fan bo‘yicha kadrlar tayyorlashning O‘zbekiston sharoitidagi dolzarbligi tahlil etiladi.*

Kalit so‘zlar: *sinxron tarjima, og‘zaki tarjima, real vaqt tarjimasi, kabinali tarjima, kognitiv kompetensiya, madaniyatlararo kommunikatsiya.*

Annotation: *This article discusses the theoretical foundations of simultaneous interpreting, the essential skills required for interpreters, the content of practical training, and the integration of modern technologies in the field.*

Keywords: *simultaneous interpreting, oral translation, real-time interpretation, booth interpreting, cognitive competence, intercultural communication.*

Аннотация: *В статье рассматриваются теоретические основы синхронного перевода, необходимые навыки для переводчиков, содержание практических занятий и использование современных технологий в данной области.*

Ключевые слова: *синхронный перевод, устный перевод, перевод в реальном времени, cabina переводчика, когнитивная компетенция, межкультурная коммуникация.*

Hozirgi globallashuv davrida tillararo muloqotning samaradorligini ta'minlash insoniyat taraqqiyoti uchun muhim omillardan biriga aylanib bormoqda. Xalqaro siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ilmiy hamkorlikning kengayib borishi turli tillarda so‘zlashuvchi insonlar o‘rtasida uzviy aloqa o‘rnatilishini talab qilmoqda. Bu borada tarjima faoliyatining, ayniqsa, sinxron tarjima yo‘nalishining roli beqiyosdir. Chunki aynan ushbu tarjima turi orqali konferensiyalar, sammitlar, muzokaralar, xalqaro forumlar va ommaviy axborot vositalarida vaqtni tejab, aniq va tez tarjima amalga oshiriladi.

Sinxron tarjima — bu notiqning gapirishi bilan deyarli bir vaqtda boshqa tilga og‘zaki tarjima qilish jarayonidir. Bu jarayon tarjimondan yuqori darajadagi e‘tibor, tezkor fikrlash, mukammal til bilimlari va kuchli psixologik barqarorlikni talab qiladi. Tarjimashunoslikning bu yo‘nalishi nafaqat tilshunoslik bilimlariga, balki psixolingvistika, madaniyatlararo kommunikatsiya, axborotni tez tahlil qilish va texnik vositalardan foydalanish qobiliyatiga asoslanadi.

So‘nggi yillarda sinxron tarjima fani dunyo miqyosida mustaqil ilmiy soha sifatida shakllanib bordi. Yetakchi oliy ta‘lim muassasalarida bu fandan alohida kurslar tashkil etilmoqda, zamonaviy tarjima laboratoriyalari jihozlanmoqda. Shu bilan birga, sun‘iy intellekt va axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida sinxron tarjimaning texnik imkoniyatlari ham kengaymoqda. Masalan, Zoom, Microsoft Teams, Webex kabi platformalarda onlayn sinxron tarjima funksiyalari ommalashmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham xorijiy tillarni o‘rganish va tarjimonlik faoliyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Prezident qarorlarida chet tillarini o‘qitish tizimini takomillashtirish, tarjimon kadrlar tayyorlash, tarjima texnologiyalarini joriy etish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, “Sinxron tarjima” fani oliy ta‘lim muassasalarida til mutaxassislarini tayyorlashda muhim o‘rin egallaydi.

Ushbu maqolada aynan sinxron tarjima fanining nazariy asoslari, tarjimon uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar, amaliy mashg‘ulotlar mazmuni, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi va O‘zbekiston sharoitida bu yo‘nalishning istiqbollari keng yoritiladi.

Sinxron tarjima tarjimashunoslikda eng murakkab va shu bilan birga eng yuqori darajadagi ko‘nikmalarni talab qiluvchi yo‘nalish hisoblanadi. U XX asrning o‘rtalarida, xususan 1945-yilgi Nyurnberg tribunalida ilk bor keng qo‘llanilgan. Ushbu tajriba sinxron tarjimaning samaradorligi va dolzarbligini isbotladi va keyinchalik BMT, YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlarda rasmiy tarjima usuliga aylandi.

Nazariy jihatdan sinxron tarjima og‘zaki tarjimaning ichki yo‘nalishi sifatida ko‘riladi. Uning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

Parallellik – tarjimon notiq bilan bir vaqtning o‘zida tarjima qiladi.

Kognitiv jarayonlar – eshitish, anglash, xotira, analiz va reproduksiya bir vaqtda amalga oshadi.

Muloqot pragmatikasi – tarjimon faqat matnni emas, balki kontekst, ohang, intonatsiyani ham hisobga oladi.

Taniqli tarjimashunoslar — Daniel Gile, Barbara Moser-Mercer, Ingrid Kurz kabilar sinxron tarjimaning nazariy asoslarini ishlab chiqib, “Effort Models” kabi nazariyalar orqali bu murakkab jarayonni ilmiy asoslashgan.

Sinxron tarjima jarayoni tarjimondan yuqori darajadagi bilim va ko‘nikmalarni talab qiladi. Tarjimon nafaqat ikki yoki undan ortiq tillarni mukammal bilishi, balki u tillarda erkin fikrlay olishi, tezkor ravishda nutqni anglab, uni boshqa tilda izchil, mazmunan to‘g‘ri va mantiqan ravon ifodalashga qodir bo‘lishi lozim. Sinxron tarjima davomida tarjimon bir vaqtning o‘zida tinglash, tushunish, tarjima qilish va aytishni amalga oshiradi. Bu esa kuchli e‘tibor, qisqa muddatli xotira va yuqori kognitiv faollikni talab qiladi. Ayniqsa, og‘zaki nutqdagi pauzalar, urg‘u, kontekstual ma‘no, kinoya va stilistik vositalarni anglash hamda ularni to‘g‘ri tarjima qilish sinxron tarjimonning asosiy kompetensiyalaridan sanaladi. Shuningdek, tarjimon nutqdagi texnik yoki ixtisoslashgan terminlarni, madaniy konnotatsiyalarni aniqlay olishi va ularning ekvivalentlarini qisqa vaqt ichida topib ishlatishi kerak.

Mazkur ko‘nikmalarni shakllantirishda amaliy mashg‘ulotlarning o‘rni katta. Talabalar sinxron tarjima bo‘yicha maxsus kabinalarda turli sohalarga oid nutq matnlarini eshitib, real vaqt ichida tarjima qilish malakasini rivojlantiradi. O‘quv jarayonida avdiomateriallar asosida mashqlar bajariladi, bunda talaba notiq nutqini diqqat bilan tinglab, har bir gapning mantiqiy tuzilmasini tushunishga va tarjima qilishga odatlanadi. Bu mashg‘ulotlarda o‘z ustozlari bilan birga tarjima tahlili ham olib boriladi, xatoliklar muhokama qilinadi, muqobil variantlar taklif etiladi. Shuningdek, talabalar juftlikda ishlash orqali bir-birining tarjimasini eshitib, o‘zaro fikr almashadilar, tanqidiy tahlil qilishni o‘rganadilar. Bu esa mustaqil tarjima tahlili va o‘z ustida ishlash ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalar sinxron tarjima amaliyotida muhim vositaga aylangan. Masalan, Zoom, Microsoft Teams kabi onlayn platformalarda sinxron tarjima funksiyalaridan keng foydalanilmoqda. Bu imkoniyat, ayniqsa pandemiya davrida va undan keyingi masofaviy faoliyat sharoitida tarjimonlik amaliyotini davom ettirishda nihoyatda muhim bo‘ldi. Shuningdek, tarjima kabinalarida foydalaniladigan raqamli pultlar, mikrofonlar, naushniklar, monitorda matn bilan birga ishlash imkoniyati, tarjimon uchun maxsus glossariy (terminlar ro‘yxati) dasturlari — bularning barchasi sinxron tarjima sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, sun‘iy intellekt asosida ishlovchi dasturlar, avtomatik matn transkripsiyasi va nutqni tanib tarjima qiluvchi ilovalar tarjimon faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynamoqda. Biroq bu texnologiyalar professional inson tarjimonni to‘liq almashtira olmaydi, faqat uning ishini yengillashtiradi, xolos.

O‘zbekistonda ham tarjimashunoslik va ayniqsa sinxron tarjima sohasi asta-sekinlik bilan rivojlanmoqda. Prezidentimiz tomonidan chet tillarni o‘rganish va xorijiy tillarda erkin fikrlaydigan yoshlar safini kengaytirish bo‘yicha qabul qilingan qarorlar asosida oliy ta‘lim muassasalarida tarjima yo‘nalishlari ochildi, zamonaviy jihozlangan tarjima laboratoriyalari tashkil etildi. Shu jumladan, Andijon davlat chet tillari institutida sinxron tarjima fani alohida o‘rganilib, talabalar nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko‘nikmalarni ham egallamoqda. Institutda faoliyat yuritayotgan tajribali ustozlar tomonidan olib borilayotgan amaliy mashg‘ulotlar, turli konferensiya va seminarlar tarjimasida qatnashish, talabalarni real tarjima jarayoniga yaqinlashtirish orqali ularning professional tayyorgarligi oshirilmoqda. Sinxron tarjima yo‘nalishida har yili bir nechta iqtidorli talabalar xalqaro loyihalarda ishtirok etmoqda, bu esa ularning malakasini yanada oshirishga xizmat qilmoqda.

XULOSA

Sinxron tarjima — bu zamonaviy tarjimashunoslikning eng murakkab va shu bilan birga eng zarur yo‘nalishlaridan biridir. U nafaqat til bilimi, balki kuchli psixologik tayyorgarlik, keng madaniy dunyoqarash va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini talab etadi. Bugungi globallashuv jarayonida real vaqt tarjimasiga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Shu bois sinxron tarjimonlar zamonaviy jamiyatda ko‘prik vazifasini bajarayotgan mutaxassislar hisoblanadi. Ularning faoliyati xalqlar, madaniyatlar va millatlar o‘rtasida muloqotni yo‘lga qo‘yish, hamkorlikni mustahkamlash, ma‘lumotlar almashinuvini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonda ham ushbu yo‘nalishga bo‘lgan e‘tibor yildan-yilga ortmoqda. Tarjimonlik ta‘limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi texnik baza, malakali kadrlar va zamonaviy yondashuvlar natijasida sinxron tarjima fanini chuqur o‘rganishga keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Andijon davlat chet tillari institutida olib borilayotgan amaliy mashg‘ulotlar, talabalarni xalqaro maydonga tayyorlash borasidagi ishlar, tarjima sifatini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish tajribalari — bularning barchasi sohaga bo‘lgan yuksak e‘tiborning dalilidir.

Kelgusida sinxron tarjima sohasini yanada rivojlantirish, xalqaro tajribalarni o‘rganish, tarjima bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish va texnologik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gile, D. (2009). Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. John Benjamins Publishing.

2. Moser-Mercer, B. (2005). Training for the New Millennium: Pedagogies for Translation and Interpreting. Benjamins.
3. Pöchhacker, F. (2004). Introducing Interpreting Studies. Routledge.
4. Shodmonov, S. va boshq. (2021). Tarjimashunoslik asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. Qodirova, Z. (2022). Sinxron tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi “Chet tillarni o‘rganishni jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5117-sonli qarori.
7. Andijon davlat chet tillari instituti rasmiy sayti: <http://adu.uz>